

MIKES KELEMEN KATEKIZMUSÁRÓL.

KUN SÁMUELTÓL.

Aranytollu Mikesünknek több rendbeli kézirati munkája őriztetik a Nemzeti Múzeum könyvtárában s várja az időpontot, melyen a sajtó útján közkinccsé válhatik. E kéziratok közül a »Catechismus Formájára való közönséges oktatások, A mellyek rövideden megmagyaráztatnak a Szent-Irásokból és Traditiókból, a' vallásnak Historiája, és Hit Ágazatai, a keresztyéni tudományok, A Szentségek, Imádságok, Ceremoniák, az Anya-Szent-egyháznak rendtartási és szokási« című munka provenienciája felől akarok némelyeket elmondani.

A katekizmus két rendbeli dolgozatára, valamint általában a Mikes-féle kéziratok könyvészeti és egyéb jellegeire vonatkozólag bátran utasíthatom az olvasót Abafi Lajosnak a Figyelő 3. és 4. kötetében foglalt, ép oly alaposan, mint nagy szeretettel megírt cikksorozatára.

Két példányát láttam. Az egyik, két kötetes, későbbi dolgozat teljes, a másik csak a munka első szakaszának első dolgozata s Rodostó, 1744. keltezéssel van ellátva. A mennyire fölszines vizsgálatra megítélhető, a két példány egyes, kisebbrendű eltérések mellett nagyjában egybehangzó, csak egy »Előljáró beszéd«-del van több a második átdolgozás elején, melyről alább még szólok.

Elmondom rövideden, hogyan jöttem a Mikes által felhasznált eredetinek nyomára, mert szóban forgó műve francziából való fordítás.¹ Négyessy László a Beöthy-féle Irodalomtörténetnek Mikesről szóló cikkében² idézi a katekizmus címét, a melyet feltűnően hasonlónak találtam egy gyűjteményemben meglévő franczia munka címéhez, mely akkortájt, azaz a mult szá-

¹ Ezt már Abafi is helyesen sejtette Pulszky Ferencz ellenében. Körülbelül bizonyos, hogy Mikes többi vallásos munkája is fordítás. Rajta leszek, hogy ezeknek eredetijét is lehetőleg kikutassam.

² A XVIII. századi szépirodalom. II. Mikes Kelemen.

zad első felében, nagy népszerűségnek örvendett és számos kiadásban volt elterjedve. Utána járván a dolognak, nevezetesen a két munkát összevetvén, csakhamar kitűnt, hogy nemcsak a czimben van egyezés, hanem hogy Mikes katekizmusa hű, pontos és zamatos magyarságu fordítása a francia eredetinek, mely közönségesen *Catéchisme de Montpellier* név alatt ismeretes s melynek teljes czíme itt következik: »Informations générales en formes de Catéchisme où l'on explique en abrégé par l'Écriture sainte et par la Tradition, l'Histoire et les Dogmes de la Religion, la Morale Chrétienne, les Sacrements, les Prières, les Cérémonies & les Usages de l'Église, imprimées par ordre de Messire Charles Joachim Colbert, Évêque de Montpellier à l'usage des anciens et des nouveaux Catholiques de son Diocèse et de tous ceux qui sont chargés de leur instruction.«

A szerző neve a címlapon nincs kitéve. Kiadója: Nicolas Simart. Imprimeur & Libraire de Monseigneur le Dauphin.¹

Nem lesz tán érdektelen a *Catéchisme de Montpellier* keletkezése körülményeiről, sorsáról s belső érdekéről egyet-mást elmondani. Készítette egy *Pouget* Fr. A. nevű oratorianus atya, theologiae doctor, még pedig Colbert Ch. J. montpellier-i püspök, a nagy Colbert miniszter unokaöccse egyenes utasítására s megjelent első ízben Párisban 1702-ben. Azóta, mint már említettem, nagyszámu kiadást ért, több idegen nyelvre, a többi közt angolra,² latinra pedig magától a szerzőtől lefordított, míg Rómában censura alá nem vetették. De sőt azt kell hinnünk, hogy e rendszabály sem csökkentette népszerűségét, hanem a jansenista felekezet hívei s pártfelei ekkor még annál nagyobb buzgalommal karolták fel. Tény, hogy egyike lett a legelterjedtebb theologiai és buzgósági kézikönyveknek a mult század folyamán. Múltán sorakozik e tekintetben az *Imitatio Christi*, továbbá Bellarmin, Huet, avranchesi püspök és Bergier controversiás munkái mellé s nem kevesebbet forgatták, mint ezeket. A nagyszámu katekizmus között, mely a trienti zsinat óta megjelent, kétségkívül egyike a legjobb-baknak, ha nem a legjobb.

¹ 4-r. XVIII+752 kéthasábos lap.

² Két angol fordítása is jelent meg, az egyik 1723-ban, a másik 1851-ben Glasgowban.

És meg kell adni, hogy Pouget munkája nagy népszerűségét filozófiai magyarázatai egyszerűségénél, teljességénél, könnyenérthetőségénél s választékos, gördülékeny nyelvezeténél fogva teljesen meg is érdemelte. Mikesünk finom irodalmi érzékére mutat, hogy épp e munkát szemelte ki magyarra való átültetés végett. Kár, hogy fáradsága gyümölcsét, a remek fordítást oly kevesen élvezhetik, holott azt a tudványó és az áhitatos közönség egyaránt ma is nagy haszonnal forgatná.

Említettük, hogy a montpellier-i katekizmus jansenista tendenciái miatt került az indexre.

Jansenius Cornél, louvaini (löveni) tanár, majd ypres-i püspök mint tudjuk, egy 1740-ben megjelent »*Augustinus*« című latin munkájában felújított némely, eredetileg Baüus ugyancsak louvaini tanártól egy századdal előbb felállított, s állítólag Szent-Ágoston hyppoi püspök és egyházatya irataiból merített, a malaszt s a szabadság teoriájára vonatkozó tételt, melyet a római kúria hosszadalmas eljárás után eretnek ítelt. Az öt tétel között legnevezetesebb az, hogy Krisztus nem az emberek összeségét váltotta meg halálával. E tételek s az elítélés körül heves és sokáig tartó vita fejlődött ki, melyben a főszerepet Molinos spanyol eredetű jezsuita vitte. Az egész közvélemény, a klerus, az egyetemek, a parlamentek Franciaországban és Flandriákban jansenista és molinista táborra oszlott. Az előbbieket közt Janseniusnak munkája elkészítése után nemsokára bekövetkezett halála után Saint-Cyran abbé, Nicole és a hírneves Arnauld vitték a főszerepet; de e táborban más nagyírű férfiak, mint a nagy Pascal, de Sacy a bibliafordító, a költő Racine apa és fia, mindnyájan a Port-Royal-des-Champs-klostrom penzionáriusai és benfentesei, szerepeltek. A küzdelem azonban végül a molinisták vagyis a jezsuiták részére dőlven el, a jansenisták sokféle zaklatásoknak, üldözéseknek voltak kitéve, Port-Royal leromboltatott, az apácák szétszórattak, még az ott eltemetett apácák csontjai is kiásattak és máshova temették. Arnauld doktori címének elvesztésére ítéltetett s száműzetésbe ment. A drákói ítélet, melyben Le Tellier jezsuitának, XIV. Lajos gyóntatójának fő része volt, természetesen felháborította a közvéleményt s a rokonszenv az áldozatok felé fordult. De nemsokára beállt a reakció s a jezsuiták kiűzése Spanyolországból, Portugálból, Franciaország-

ból, majd a híres rend végleges eltörlése nagy részben e rend némely tulbuzgó tagja által a jansenismus ellen megindított kiméletlen üldözésnek volt a következménye.

El kellett mondanom a jansenismus sorsáról ez általánosan ismert adatokat, hogy a Mikes katekizmusának eredetijeül bemutatott montpellier-i katekizmus ismertetését a megfelelő keretbe illeszthessük be. A montpellier-i katekizmust népszerűségét nagy részben annak köszöni, hogy a malasztról s a liber arbitriumról szóló fejezetekben a szigorubb és jezuita-ellenes felfogás leplezetlenül talált kifejezést, s így a jansenista tan-árnyalat illetékes tényező részéről támogatást nyert. Híres theológusok véleménye szerint is a jansenismus — természetesen nem értve ide későbbi ferdeségeit, milyenek a sokféle csodatételek s a Páris diaconus sirján, a Cimetiére des Innocents-ban végbe ment convulsionarius orgiák — természetes fejleménye a katholicizmusnak, legalább filozofiai szempontból. Tényleg a cenzura alá vezetői öt tételt sohasem idézték szó szerint az elítélésüket kimondó bullákban sem; ezeket magok a jansenista pártiak is elvetették, sőt kereken tagadták, hogy Jansenius munkájában befoglaltátnának. Maga a felekezet különben a forradalom zivataráiban végleg elenyészett, bár egyes híveinek befolyását e nagy eseményekben könnyen meg lehetne állapítani.

Lássuk már most, mennyiben tér el a Mikes fordítása az eredetitől.

Mikes Kelemen munkája — a mennyire alapos összehasonlítás nélkül állitható — szószerinti hű fordítása a francia eredetinek. A főbb eltéréseket a következőkben lehet összefoglalni. A francia műhöz két kisebb katekizmus van csatolva, egyik már megbérmált nagyobb gyermekek, a másik kisebb gyermekek használatára. Ezek a Mikes-féle fordításban nincsenek meg. Az eredetiben foglalt Előszó és Pásztorlevél helyett Mikes egy másik — főntebb már említett — »Elől járó beszéd«-et substituált, mely, ugy látszik, eredeti. Az első szakasz (és kötet) végén a fordításban (mindkét példányban) a következő, öt oldalra terjedő cikkely szerepel: »A Tridenti Conciliumok Symbolumja 4. Pius Pápa alatt.« Ez az eredetiben nincs meg, míg az első szakasz, továbbá a második kötet és az egész mű végén található »Összefoglalások« az eredetiből vannak fordítva. A Mikes-féle kézirat végéhez csatolt

naptári táblázatok az eredetiben nem szerepelnek s hihetőleg Mikes személyes használatára szolgáltak. A tartalomjegyzék is szakaszok, fejezetek és §-ok szerint hiven követi az eredetit. A tüzetesebb összehasonlítás azonban talán egyéb eltéréseket is fog konstatálni.

Megjegyzem még, hogy az összevetésnél a *Catéchisme de Montpellier* birtokomban levő párisi 1710-iki javított 4-rétű kiadását használtam.

Végül legyen szabad Mikesünk buzgó vallásos lelkiületének úgy mint irodalmi helyes izlésének ez érdekes emlékére ujjal felhívni a hazai irodalom barátainak s különösen a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának, a katolikus főpapságnak s a Szent-István-társulatnak figyelmét. Igaz, hogy a theologiai viták, melyek efemer népszerűséget szereztek a Montpellieri katekizmusnak, már rég lezajlottak s irántuk alig érdeklődik valaki, de e könyv e mellett olyan szolid érdemekkel dicsekedik, hogy Mikes remek nyelvezetű fordításának kiadásával fontos szolgálatot tennének a magyar irodalomnak. Nem is szólva arról, hogy II. Rákóczi Ferencz önfeláldozó bujdosó társának, bár későn s hiányosan, igazságot szolgáltatna az utónemzedék, ránk maradt nagybecsű kézirati hagyatékának közrebocsátása által. Azzal az óhajjal végzem e sorokat: vajha minél előbb napvilágot láthatna Mikes Kelemen összegyűjtött eredeti és fordított munkáinak teljes és hiteles kiadása!

PUTNOKI LEVÉL.

(Ismeretlen nyelvemlék.)

DR. BARTHA JÓZSEFTŐL.

A Magyar Nemz. Múzeum levéltárában az 1531. évszám alatt egy eddigelé ismeretlen nyelvemlék lappangott. Eredetileg a kézirattárban volt elhelyezve s ennek a jelzése (fol. hung. 887.) még most is rajta van. Valamikor — úgy látszik — más iratokkal volt összekötve, mert baloldali szélén egészen jól felismerhető, hogy régi helyéről erőszakosan tépték ki. A kézirattárba azonban már jelenlegi alakjában került, s később innen a levéltári osztályba tétetett át.